

# Két érdekes téma és néhány kapcsolódó nehézség

## BEVEZETÉS

A szövegcsiszolás alábbi példáiban – sok egyéb mellett – először a „jelző vagy főnév?” kérdésköréből, majd a szórenddel kapcsolatban mutatunk be példákat.

## JELZŐ VAGY FŐNÉV?

### 1. példa:

#### Eredeti mondat

Minimális vagy enyhe endometriosiban szenvedő betegek terbeesési rátája lézer laparoszkópia után szignifikánsan jobb.

#### Módosított változat

A csekély vagy enyhe endometriosiban szenvedő betegek termékenyülési képessége lézerlaparoszkópia után lényegesen javul.

#### Néhány megjegyzés

1. A „lézer” szó nem jelzőként szerepel; jelzőként lézeres laparoszkópia lenne. A „laparoszkópia” szó is főnévként szerepel; jelzőként a „laparoszkópiás” vagy „laparoszkópos” a megfelelő, pl. laparoszkópiás/laparoszkópos lézerkezelés után...

2. A mondatban szereplő ... „lézer laparoszkópia után”.. kifejezésben a „lézer” és a „laparoszkópia” szavak egy fogalom két tagját képezik, s mivel a „lézer” szó főnév, itt egy jelentéstömörítő összetett-szerkezettel állunk szemben, ezért azokat egybeírjuk: lézerlaparoszkópia.

3. A „terhesség”, „teherbeesés” stb. szavak kerülendők!!! (fogamzás, megtermékenyülés, állapotosság, várandóosság stb.).

4. Az „endometriosis” szónak nincs elfogadott magyar változata.

5. A laparoszkópiás/laparoszkópos és a hasonló szóváltozatpárokról (mikroszkópos/mikroszkópikus, antibiotikumos/antibiotikus stb.) majd a következő számban külön szólunk, egy a kérdést feszegető olvasói levél kapcsán.

### 2. példa:

#### Eredeti mondat

Lézeres laparoszkópia segítségével az adhézió képződés mértéke csökkenthető, és a postoperatív terhességi ráta is meghaladta a laparotomia során tapasztalt arányt.

#### Módosított változat

Lézerlaparoszkópia után összenövések ritkábban keletkeznek, mint hasmetszéseket követően, és a fogamzási arány is nagyobb.

#### Néhány megjegyzés:

1. A „lézeres laparoszkópia” kifejezés használható, de megfelelő például a „lézerlaparoszkópos” megfogalmazás is.

2. Az „adhézió képződés” azonban már feltétlenül egy szó, mert rag és jel nélküli birtokos tömörítő szerkezet: adhézióképződés. De: „az adhézió képződése” vagy „az adhézióknak a képződése” (az előbbinél a birtokos személyjelet, az utóbbinál a birtokviszonyt kifejező ragot és a birtokos személyjelet is kiírtuk – ezen esetekben a határozott névelő nem hagyható el).

3. Értelemzavaró a „során” szó használata. Az értelmező szótár szerint: „alatt, közben, folyamán” fogalmakkal azonos. Az olvasó úgy gondolhatja, hogy a laparotómia alatti terhességi rátáról van szó, holott a szerző a laparotómia utáni időszakra gondol.

4. A „terhességi” szó kerülendő! A „terhességi ráta” a „fogamzási vagy megtermékenyülési arány” kifejezésekkel jól helyettesíthető.

### 3. példa:

#### Eredeti mondat

Az endometriosis szövetek környékén fellépő hashártya hegesezés szintén tipikus jelenség. Egy-egy izolált sziget a hegesezés kapcsán deformálja a környező peritoneumot, és az általa termelt és kibocsátott gyulladási faktorok összenövések kialakulásához vezethetnek.

#### Módosított változat

Az endometrioticus szövetek környékén fellépő hashártya-hegesezés szintén jellegzetes jelenség. A különálló szigetek hegesezés útján torzítják a környező hashártyát, és gyulladáskeltő anyagokat bocsátanak ki, amelyek összenövések kialakulásához vezethetnek.

#### Néhány megjegyzés:

1. „Az endometriosis szövetek” megfogalmazásban az „endometriosis” szó jelzőként szerepel, pedig ez főnév. Tulajdonképpen megint egy rag és jel nélküli birtokos szerkezettel állunk szemben,

ezért az egybeírás a helyes: „endometriosiszövet”. A jelzős alakja talán mégis szerencsésebb: „endometrioticus szövetek”.

2. Találkozhatunk azonban olyan kifejezésekkel is, mint: „endometrioticus szövetten esetén ...”, „adenomyoticus szövettenál nem végzünk ...”, „a rákos szövetten mindig”...

Ezek nem helytállóak, mert nem a szövetten endometrioticus, adenomyoticus vagy rákos, hanem a szövet.

3. Értelemzavaró a „gyulladásos faktorok” kifejezés, mert a faktorok nem gyulladásosak, legfeljebb gyulladást keltenek, idéznek elő. Ha azt írjuk, hogy „gyulladásfaktorok”, akkor egy meghatározott fogalomról beszélünk, nevezetesen gyulladást kiváltó, okozó faktorokról – ezt a sajátos jelentéstartalmat tömörítjük a két főnévből álló összetett szóban. Jelzős szerkezetben a „gyulladás-keltő” szó alkalmazható: „gyulladás-keltő faktorok”. A „faktor” szót legtöbbször a „tényező” szóval helyettesítjük, de esetünkben például az „anyag” szó esetleg jobban cseng, jóllehet ebben az összefüggésben a „faktor” szó már elterjedt és elfogadott.

4. A „hashártya hegesedés” természetesen egy szó, hiszen ez egy birtokos tömörítő szerkezet (a hashártyának a hegesedése jelentéstartalommal, illetve még teljesebben kielemezve: a hasnak a hashártyájának a hegesedése). Tekintve azonban, hogy az összetétel háromtagú és hat szótagnál hosszabb – ha kéttagú lenne, akkor bárhány szótagosan is teljesen egybe íránk, épp úgy, mintha hat, vagy annál kevesebb szótagú, bárhány elemű összetételről lenne szó... –, ezért a szabályoknak megfelelően, a jobb áttekinthetőség, érthetőség végett, a legmegfelelőbb helyre beillesztve, egy kötőjellel tagoljuk az összetételt. Helyesen: „hashártya-hegesedés”!

## MI A HELYES SZÓREND?

Az első példa az állítmány helyével kapcsolatos. Az iskolában úgy tanultuk, hogy a magyar mondat szerkezete a következő: alany, állítmány, tárgy, határozó és jelző. Ettől azonban nagyon sokszor eltérünk.

### 1. példa:

#### Eredeti mondat

Két megoldás létezik: az első szerint a cisztát tokjával együtt totálisan ki kell metszeni (stripping out), míg a második csoport szerint fenestrálni és ablálni (vaporizálás) kell a cysta belfelületét.

Néhány megjegyzés:

1. Nos, kibicsaklott a magyar nyelv. Hiba az is, hogy ugyanazt a szót a szerző kétféleképpen írja egy mondatban (cisztá, cysta). Megjegyzendő, hogy mind a két írásmódo helyes.

2. A szórend jobban hangzik, ha az állítmányt a mondat végére tesszük: „fenestrálni és a cysta belfelületét ablálni kell.”

### Első módosított változat

Kétféle megoldás lehetséges: a) a tömlőt a tokjával együtt teljesen ki kell hámozni (stripping out), b) a tömlőn nyílást (ablakot) kell készíteni és a tömlő belfelületét vaporizálással elpusztítani.

3. Nézzük ezt a változatot: „... a tömlőn nyílást (ablakot) kell készíteni és a tömlő belfelületét vaporizálással kell elpusztítani.” Kévsébé hangzik jól, ám jelentésileg eltérő megoldás: „a tömlőn nyílást (ablakot) kell készíteni és vaporizálással kell elpusztítani a tömlő belfelületét.” Itt a tömlőbelfelület elpusztításának a módjára, a vaporizálás módszerére külön is föl hívjuk a figyelmet. Ez az adott szövegkörnyezetben nagyon fontos lehet.

4. A „vaporizálni” szó elterjedt. A szótár szerint gőzölögtetést jelent. Ennek alapján írhatjuk úgy, hogy „... és a tömlő belfelületét gőzölögtetéssel elpusztítani.” Nem biztos azonban, hogy ekkor ez a „gőzölögtetés” szó a legjobb megoldás. Itt nem a gőz pusztítja el a tömlő belfelületét, hanem a hatalmas, koncentrált hő hatására maga a belfelület párolog, „gőzöl el”, tehát szerencsésebb az „...és a tömlő belfelületét elgőzölögtetéssel/elpárologtatással elpusztítani.” (vagy még inkább megsemmisíteni/kiirtani, mert az „el-” igeikötő ismétlődése viszont már ismét igen sután hangzik. Jóllehet, ezek a gondok csak árnyalatnyinak tűnnek, hiszen a lényeg megértése voltaképp csak a szakmai gyakorlat kérdése. Ráadásul a szöveg korábbi részéből is kiderül, ami általánosan ismert, hogy a vaporizáció lézerrel történik. Ezzel együtt: e példa is mutatja, hogy a színvonalas, tiszta, világos, értelmiségihez méltó fogalmazás nem is egyszerű dolog: lám, egy szórendi alapfölvetés kapcsán is hány egyéb olyan szempont bukkan föl, amelyre szintén oda kell figyelni!

### Második módosított változat

Kétféle megoldás lehetséges: a) a tömlőt tokjával együtt teljesen ki kell hámozni (stripping out), b) a tömlőn nyílást (ablakot) kell készíteni és a tömlő belfelületét lézerrel el kell pusztítani.

### 2. példa:

#### Eredeti mondat

Bár a tüneti kezelésben hatásosnak bizonyult a gyógyszeres terápia, a kezelés abbahagyása után visszatérő irritáló húgyúti tünetek gyors visszatérése azt bizonyítja, hogy műtéti kezelésre van szükség. Ez idáig a szakirodalom alapján a parciális cystectomy (vagy segmentális hólyag resectio) volt a választandó beavatkozás. Donnez és munkatársainak vizsgálatai azt igazolták, hogy az ún. primer hólyag endometriosiszt úgy kell tekinteni, mint retroperitoneális endometriosisz csomó, így ennek extramusculáris resectóját javasolják laparoszkóppal elvégezni (36).

### Módosított változat

Bár a tünetek gyógyszerekkel jól enyhíthetők, a kezelés abbahagyása után gyorsan visszatérő, zavaró húgyúti panaszok miatt célszerűbb a műtéti megoldást választani. Erre a szakirodalom mostanáig a részleges hólyag-eltávolítást (parciális cystectomy)

vagy szegmentális hólyagreszekció) javasolta. Donnez és munkatársainak (36) vizsgálatai azonban azt igazolták, hogy az ún. elsődleges hólyagendometriosis egy hashártya mögötti endometrioticus csomónak tekinthetjük, és ezért elegendő, ha azt a hólyag izomfaláról laparoszkóppal eltávolítjuk.

Néhány megjegyzés:

1. Az első mondat elején egy bonyolultabb angol szerkezet található: „Bár a tüneti kezelésben hatásosnak bizonyult a gyógyszeres terápia ...”. Ez a mondat magyarul rém egyszerűen megfogalmazható: „Bár a tünetek gyógyszerekkel jól enyhíthetők ...”.

2. A mondatban a „kezelés” szó talán túl sokszor szerepel, és a mondat második felében is egy zavaró angol szerkezettel találkozunk. Magyarul ez is egyszerűen megfogalmazható, például így: „... a kezelés abbahagyása után gyorsan visszatérő, zavaró húgyúti panaszok miatt célszerűbb a műtéti megoldást választani.”

3. A harmadik mondatban – egyebek között – a szórendre érdemes figyelni: „... így ennek extramusculáris resectióját javasolják laparoszkóppal elvégezni.” A mondat érthető, de a „javasolják laparoszkóppal elvégezni” ebben az összefüggésben kicsit régies, már idegen. Ez adott esetben egyáltalán nem baj, sőt, érdekesebbé, egyénibb stílusúvá teheti a szöveget, de azt azért mindig gondosan kell mérlegelni, hogy egy ilyesféle megfogalmazásnak hol s mikor van helye – talán egy tudományos közleményben inkább csak modorosságnak, esetleg butára sikeredett angol fordítási kísérletnek tűnhet ez a szórend. Mondhatjuk úgy is, hogy „... amelyet a hólyag izomfaláról laparoszkóppal el kell távolítani.” vagy „amelyet a hólyag izomfaláról el kell távolítani laparoszkóppal.” – attól függően, hogy mit akarunk jobban hangsúlyozni. Tehát a végső megfogalmazás mindig az egész mondat tartalmi összefüggései szerint alakuljon!

4. Természetesen „extramuscularisan” és nem „extramuscularisan”, mert a toldalék nem szóvégi magánhangzóhoz kapcsolódik, márpedig csak az nyúl meg. Hasonlóan nem „retroperitoneális” hanem „retroperitonialis”. A „hólyag endometriosis” birtokos tömörítő szerkezet, ezért egybe írandó: „hólyagendometriosis”.

### 3. példa:

#### Eredeti mondat

Az urether endometriosis kései következménye a renális funkció lassú kiesése az endometriosis okozta obstruktív uropathia miatt.

#### Módosított változat

A húgyvezeték az endometriosis miatt beszűkül, ami a veseműködés fokozatos romlásához, lassú megszűnéséhez vezet.

Néhány megjegyzés:

1. Ez a mondat nagyon jól példázza az angol mondat szerkesztést:

„Az urether endometriosis kései következménye a renális funkció lassú kiesése ...” – *due to obstructive urethropathy.*

2. Jellegzetes még az angol mondatokban található kifejezések átvétele: urether endometriosis (ureterendometriosis – természetesen egy szó, de hogy itt mi módon került bele egy „h”, az elég titokzatos), renal function (renalis funkció), obstructive uropathy (obstrukciós uropathia).

3. A hazai latalapú orvosi iskolát, egyetemi képzést szem előtt tartva, természetesen az sem helytelen, ha a húgyvezeték helyett uretert írunk, de még a „renalis funkció” kifejezés sem szokatlan. A fenti, módosított mondat azonban magáért beszél.

### 4. példa:

#### Melyik a helyes?

A korszerű műtéti laparoszkópiát, illetve a CO<sub>2</sub>-lézeres videolaparoszkópiát egyre szélesebb körben alkalmazzák az endometriosis kezelésében.

vagy

A korszerű műtéti laparoszkópiát, illetve a CO<sub>2</sub>-lézeres videolaparoszkópiát az endometriosis kezelésében egyre szélesebb körben alkalmazzák.

vagy

Az endometriosis kezelésében a korszerű műtéti laparoszkópiát, illetve a CO<sub>2</sub>-lézeres videolaparoszkópiát egyre szélesebb körben alkalmazzák.

### VÁLASZ (GRÉTSY ZSOMBOR):

Természetesen mind a három mondat helyes! Azt azonban mindannyian érezhetjük, hogy a három mondat valahogy más. Valamiképpen mindegyikben van valami sajátos tartalmi, gondolatűzőségi egyediség, illetve olyan felépítettségi tulajdonság, amely a szöveghelyzettől függően is meghatározza, hogy épp melyik illik egy adott gondolatmenet magyarul megfogalmazott mondatláncolatába. Hogy pontosan mi is ez az egyediség, azt bizony nehéz lenne világosan megfogalmazni, ám adott helyzetben minden átlagos nyelvérzékű ember a megfelelő szórendű szerkezetet használná.

És ezzel eljutottunk a lényeghez. A magyar nyelv szórendje a legnehezebben megközelíthető kérdése anyanyelvünknek. Tudja ezt mindenki, aki a magyart mint idegen nyelvet oktatja vagy tanulja. Jól példázza ezt egy német születésű, ám Magyarországon élő, nyelvünket kiválóan használó elméleti matematikus rendkívül érdekes cikke, mely az *Élet és Tudományban* jelent meg pár éve. Különleges élmény egy indoeurópai nyelven beszélő, gondolkodó kiváló elme szemszögéből vizsgálni finnugor nyelvünket. A cikk sok, számunkra meglepő módon mások által érthetetlennek vélt –

ám nekünk teljesen természetes és megszokottan alkalmazott, következésképpen általunk persze soha át nem gondolt – nyelvi jelenségre mutat rá. Mindezek közül sarkosan kiemelkedő témakör a szórenddel kapcsolatos nehézségek sora. A nyelviskolákban és nyelvkönyvekben ezt általában a már az e Szövegcsiszolásban is említett „a magyar mondat szerkezete a következő: alany, állítmány, tárgy” szabállyal és a hozzáfűzött „a magyarban kötetlen a szórend” „ellenszabállyal” szokták elintézni. Aztán a szorgos nebulók komoly szókinccsel, szabályos és rendhagyó ragozásokkal, bonyolult szerkezetű, hangrendiséget is figyelembe vevő toldaléklásokkal, igekötőkkel és névutókkal fölfegyverkezve tapasztalják

meg, hogy ugyan tudnak magyarul, csak nem értik meg őket, s ők is sok mindent félreértenek...

Okos tanács, letisztázott szabály tehát nincs. Csupán arra számíthatunk, hogy magyarul kezdtünk el megtanulni beszélni, magyarul nőttünk föl, magyarul olvasunk, magyarul beszélgettünk s beszélünk, és egyszerűen érezzük, hogy mikor milyen szerkezettel jó megfogalmazni gondolatainkat, mert nyelvünk egyes mondatainak szórendje titokzatos módon valamiféle érzékeny hálózatként, akárcsak egy pók hálója, összeköti, összefonja az egész közlendő gondolathalmaz elemeit, legyen bár a szöveg szerelmes vers vagy éppen egy szigorúan tudományos közlemény.